

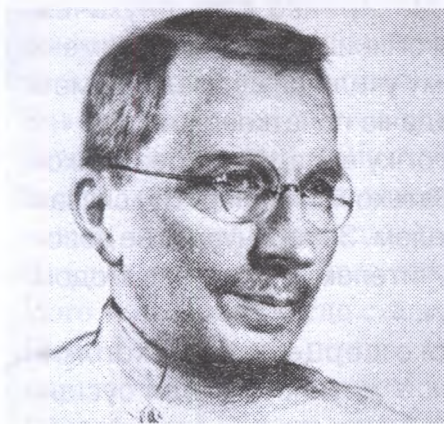
Ігор КОЛЯДА
КОХАННЯ У ЖИТТІ АНТОНА МАКАРЕНКА

Яніна КАМБАЛОВА
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКТ
З ІСТОРІЇ: ДИДАКТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ
ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ

Ігор Коляда,
доктор історичних наук, професор
(м. Київ)

КОХАННЯ У ЖИТТІ АНТОНА МАКАРЕНКА

(до 130-річчя з дня народження видатного українського педагога –
експериментатора ХХ ст..)

«У нашій сучасній розхитаній, озлобленій, знедоленій, зuboжілій, безробітній Україні треба повернутися назад, не до бронзового й оспіваного його шанувальниками й недругами бездоганного й солодкавого образу А.С.Макаренка, а до земного й зрозумілого. Треба щонайменше перечитати глибокі й напрочуд приземлені твори, що містять певні рецепти того, як спробувати подолати не лише інфантилізм, невпевненість молоді в завтрашньому дні, браваду й «понти», принесені холодними вітрами на заміну віковим традиціям і цінностям, а й бездоглядність і злочинність»

(О.Абарінов. «Втомлене серце»).

«Любов – це найвеличніше почуття, яке творить неймовірне, яке творить нових людей, творить найвеличніші людські цінності» (А.Макаренко).

«Навчити любові, навчити впізнавати любов, навчити бути щасливим – це означає навчити поважати самого себе, навчити людській гідності» (А.Макаренко).

– «Культура любовних переживань не можлива без гальм, сформованих у дитинстві» (А.Макаренко)

«Антон закохувався постійно, як відважний гусар. Це була одна з найпарадоксальніших рис його характеру.

– У кого і чому ви закохуетесь, – змиваючись, він запитував закоханих, – ви закохуетесь у представниць «прекрасної» половини

лише тому, що вони мають довге волосся і щільні жирові прошарки під шкірою.

Він закохувався кожні 6 місяців, обов'язково вимагаючи взаємності. Ось маленький список його захоплень: Раїса Зеленіна (1903 рік), Наташа Найда (1903 рік), Поля Миронова (1904 рік), Катя Сосновська (1910 рік), Феня Нікітченко (1912 рік), Катя Костецька (1914 рік), Таня Коробова (1917 рік), Юлія Попова (1918 рік). Найобразливішим для Антона було те, що тільки колеги чи товариші помічали його нове захоплення, то відразу вони починали злословити на його адресу, кепкували з нього:

– Поглянь, Антон знову закохався, глянь на кого, носатий, око поклав!

Вважалося, як щось зрозуміле і визначене,

що непривабливий зовнішністю Антон не мав права закохуватись», – пригадував у своїх «Спогадах» рідний брат Віталій Макаренко.

Проте, юнак завжди перебував у стані закоханості, причому, як стверджував його брат Віталій, не бажав платонічних стосунків з дівчатами. Майже всі його романи тривали дуже недовго – найбільше півроку і, як правило, закінчувалися для нього невдачею.

*Чорнії брови, карії очі,
Темні, як нічка, ясні, як день!
Ой очі, очі, очі дівочі,
Де ж ви навчилися зводити людей?
Вас і немає, а ви мов тут,
Світите в душу, як дві зорі.
Чи в вас улила якась отрута,
Чи, може, справді ви знахарі?
Чорнії брови – стрічки шовкові,
Все б тільки вами я любувався,
Карії очі, очі дівочі,
Все б тільки я дивився на вас!
Чорнії брови, карії очі!
Страшно дивитись весь час на вас:
Не будеш спати ні вдень, ні вночі,
Все будеш думати, очі, про вас.*
(Українська народна пісня)

Ось ці карі очі захопили серце такого зовнішньо непривабливого підлітка, що мав звичку часто примружувати очі, від чого вони здавалися ще меншими і темними, й з якого глузували, іронізували однолітки, особливо над його, як у Міфестофеля, завжди почерво-нілим носом. Писав, що він був призначений природою для семи хлопців, а дістався лише йому. Сусідські хлопчачі йому, навіть, дали прізвисько "Граф Антошка Підмітайло".

Наташа Найда. Вона була справжньою українкою: кароока 16 річна гімназистка, жартівливої вдачі, невисокого зросту з чудовою фігурою красуня. Вона жила недалеко від Крюкова. Батько її працював у залізничних майстернях. Антонове захоплення нею було таким, що хлопчина прагнув бути завжди поруч з нею, тому часто бував у неї вдома. Почуття його охопили настільки сильно, що він, прагнучи постійного спілкування, почав вести сентимен-

тальний щоденник, в якому докладно оповідав про свої почуття, надії, мрії. Але стосунки з нею обірвалися, навіть не розпочавшись. Одного разу, коли він прийшов до неї і не застав вдома, вирішив пошукати її у саду і випадково побачив Наташу в обіймах якогось молодого офіцера. Іншого вибору, як повернутись у свої «пенати», у нього не полишилось. Дарма, що Антон був у неї репетитором з російської мови, вона вийшла заміж за іншого. Тепло цього юнацького захоплення ще довго зігрівало його серце. У подальші роки спільного вчителювання у Крюківському залізничному училищі вони полишалися добрими друзями.

Це було одне з перших без взаємності його юнацьких захоплень.

У 16 років А.Макаренко став слухачем однорічних педагогічних курсів при Кременчуцькому міському училищі, що мали на меті підготовку викладачів початкової школи. «... прийшов у педагогіку випадково, без усякого покликання. Батько мій маляр. Він сказав мені: будеш учителем. Заперечувати не доводилося. І я став учителем», – згадував згодом Антон Семенович.

У 17 років його серце знову охоплює полум'я кохання. У дитинстві, коли сусідні хлопчачі часто знущалися з нього, підсміювались, улаштовували різні каверзи: підведуть до замаскованої ями, у яку він упаде, чи причеплять за спину або до ноги якусь погань: цурку, каструлю, дохлу кішку, то лише 15 –річна донька господарів будинку, в якому квартирувала його родина, постійно його жаліла, підтримувала. Її звали Поліна.

Поліна Миронова. Антон, отримавши диплом і посаду вчителя, вирішує одружитися з нею. Про своє рішення повідомив батькові. Останній не схвалив його, вважаючи, що час одружуватись його синові ще прийшов. Проти цього шлюбу були й батьки дівчини. Але Антон рішуче заявляв, що «вони кохають один одного» і, навіть, погрожував самогубством. У справу втрутились й колеги по училищу, у тому числі й священник Дмитрій Григорович, викладач Закону Божого. «Подумайте Тосю, вам лишень 17, ви ще зустрінете не одну кра-

сиву дівчину чи чарівну жінку і завжди зможете зробити свій вибір, – пробував заспокоїти і закликати до розсудливості молодого мирянина – самогубцю священик Дмитрій. – А щодо самогубства. Це зовсім нерозумно і по-дитячому. Я розумію ваш стан – вам болісно, що ви не можете виконати обіцяного, але час усе розставить на свої місця. Усе перемелеться – й буде борошно. Ви розчаровані, ви втратили віру у високу місію людини на Землі, її прагнення до абсолютної досконалості. Завітайте до нас у гості. Матінка Ліза з радістю вас зустрине... вона жінка й зможе вас втішити».

Антон, здавалось, поступово заспокоївся. Проте його поведінка різко змінюється. Тяжко переживши трагедію свого кохання, розчарувавшись у світлості людської душі, він починає зневажати сімейними цінностями, загальноприйнятими правилами поведінки. Він став заперечувати важливість інститут шлюбу, сім'ї в цілому. «Він стає відлюдкуватим, зосередженим тільки на власних думках, іноді, навіть, сумним і мовчазним, – згадував брат Віталій. – Це стало його звичайним станом. Його моральним кредо стало, що Бога немає. Вірити казкам про першорядність гріха, про царство Боже, про воскресіння мертвих і безсмертя душі можуть лише малі діти. Життя немає сенсу. Воно абсурдне і жорстокосерде. Любити можна лише конкретну людину, але людство в цілому – може любити тільки натовп, людське стадо, що заслуговує лише на презирство. Ніяка любов до ближнього не має виправдання і немає жодного сенсу. Народжувати дітей – злочинно... Це уділ лише селян і міщан, т.б. тієї частини людства, яка у силу свого злиденного становища не має можливостей забезпечити своїм дітям гідного майбутнього. Якщо дітонародження втрачає сенс, то і шлюб втрачає своє суспільне значення. Тому чоловік і жінка можуть спільно жити, не оформлюючи так званий «юридично оформлений шлюб», доки вони кохають один одного. Якщо кохання минає, як і все у цьому світі, то вони можуть припинити свої стосунки без принизливих процедур розірвання шлюбу у судовому порядку...». Якось у запалі А.Макаренко кидає, що

«ніколи не одружиться і не буде прагнути мати дітей». Але тоді мало хто надав серйозної ваги цим словам, як і ніхто не нагадав йому народної мудрості: «Бог карає норовливих виконанням їхніх бажань».

Виник конфлікт як з оточенням, так і відчуження з сім'єю, особливо з батьком.

Новий спокій душі, віраду він знаходить у пристрасті, яка охопила його ество. Такого повороту подій не чекав ніхто. Маленьке провінційне містечко Крюків досить швидко заповнили чутки і не без підстав, що молодий вчитель втішився – з дружиною того, хто прагнув повернути юнака на шлях істини, хто сам порадив звернутись за підтримкою до своєї дружини. Так душевні бесіди з дружиною священика Д.Григоровича переросли у щось більше – у кохання, яке тривало 20 років.

Єлизавета Григорович. Вона на 8 років старша за молодого Антона Макаренка. По-знайомився він з нею у 17-річному віці. Не відзначалася красою, мала чоловічий характер, але для романтика Антона це не було вадою. Дізнавшись про зв'язок попаді з сином, батько Антона вимагав від нього узаконити стосунки. Однак, це було неможливо, бо священикам у царській Росії у ті часи забороняли розлучатися. Кілька місяців до Великодня 1909 р. Антон не спілкувався з батьком, не ночував удома. «Сталося так, що про ці стосунки довідалася спочатку мама, а потім і батько. Одного разу – це було недільного дня, батько був вихідний, я ж – готував уроки – батько заявив, що хоче поговорити з Антоном. Вони усамітнилися у сусідній кімнаті... і коли вони стали розмовляти досить голосно, я став мимовільним свідком їхньої розмови. Батько категорично вимагав терміново або щоб Антон припинив свої стосунки з дружиною священика, або уклав з нею офіційний шлюб, у відповідь Антон з погляду норм закону заперечував таку можливість.

– Ти маєш цілком усвідомлювати, що це підриває авторитет нашої родини в очах суспільства.

– На превеликий жаль, але нічого не можу вдіяти.

– У такому випадку, ти маєш полишити нашу родину. Я не хочу, щоб у місті вважали, що я підтримую твою аморальну поведінку, а нашу родину – такою, що зневажає суспільними, моральними і релігійними нормами.

Це трапилось взимку 1908-1909 рр. Антон зібрав особисті речі (письмовий стіл, книги) і став квартирувати у батька подружки своєї коханої – у священника, але уже у відставці. Але це відлучення від родини не було довготривалим – тривало декілька місяців: до Великодня. У цей день, коли ми сіли до святкового обіду, усі були засмученими, а мама – заплакала, тому через деякий час батько, нічого не з'ясовуючи, після тривалої мовчанки наказав мені:

– Вітя, сходи до Антона й запроси його до святкового столу, розговіюватися з нами.

Я знайшов його самотнім у холодній кімнаті. Він спав. Я розбудив його і передав батькові слова. Він радо зустрів батькове прощення, і вже досить швидко ми, усміхнені і радісні, сиділи за святковим столом. Батько дозволив Антону повернутися до дому. А незабаром кохана Антона Єлизавета Федорівна покинула свого чоловіка-священника і вступила на дворічні жіночі курси у Києві, маючи за мету здобути вчительський фах. У період літніх та Різдвяних канікул Антон їздив до неї у Київ, їхній зв'язок тривав. Що давали ці стосунки Антонові? Я припускаю, що відчуття повного щастя Антона не мав. Антон з його естетичним смаком, чуттям прекрасного, умінням захоплюватись і цінувати жіночу красу, розумів, що поруч з ним – досить некрасива, недалеко, з досить виразними чоловічими рисами обличчям, яке покривають прищі, з чоловічим характером, дріб'язкова і по-попівські жадна жінка, яка від нього була старша на 8 років... 1911 р. він переходить на роботу у Долинську. Це було схоже на його втечу від цих стосунків» (В.Макаренко «Мій брат Антон Семенович. Спогади»).

Коли Ліза виїхала до Києва, де два роки вчилася на жіночих курсах, Макаренко двічі на рік до неї приїжджав. Незважаючи на відсутність у неї жіночності, грубі риси обличчя, дріб'язковість і скупість, Антон у всьому підпорядко-

вувався їй. Тетяна Михайлівна (мати Антона) згадувала: між сином і Лізою існували дуже добрі, ніжні стосунки. Перебуваючи у Крюкові, щодня надсилав їй ніжні листи на дорогому папері, у конвертах «люкс», з позначкою «Я. С.» («Ясному Сонечку»). Щоб листи доходили до Лізи швидше, носив їх на станцію до поштового вагона. Після навчання в Києві Ліза переїхала до Полтави, де жила по вул. Пушкіна разом з сестрами Костецькими – Вірою й Катєю.

Конфлікт з батьком, що виник у зв'язку з цим Антоновим захопленням, став тією перешкодою у спілкування батька з ним, яку вони не змогли ніколи подолати, аж до самої смерті батька. Їхнє спілкування перестало бути теплим і постійним. Коли ж траплялось, то батько, звертаючись до сина, вже не називав його по-родинному «Тося», а – «Антон».

Після роботи у Крюківському двокласному залізничному початковому училищі 23-річний Антон Макаренко з 1 вересня 1911 р. переведений вихователем у гуртожиток школярів на станції Долинська. Там йому сподобалась 17-річна Феня Нікітченко – вродлива гімназистка з Єлисаветграда (сучасний Кропивницький), за якою зітхали тамтешні юнкери. Великі чорні очі, довга коса, чарівна посмішка, не дивно, що через кілька років Антон мрійливо говорив брату: «Миле дитя! Яким я був закоханий у неї!» У 1912 р. Антон просив її руки у батьків Фені, проте дістав рішучу відмову.

Катерина Костецька. 1910 р. Антон закохався у неї. Однак, Катя, сміючись, говорила йому: «Але ж Тося! Хіба вам можна одружуватися! Мені потрібен справжній чоловік, а ви – одне тільки непорозуміння». До альбома Каті він написав власноруч складений вірш:

*Голубым туманом из-за сереньких туч,
Улыбнулись вы в небе, как сон золотой,
Отчего же призыв ваш так слаб, не могуч,
Отчего встали призраки жизни былой.
Отчего в ясном море бездонных очей
Светит грустная дума бессонных ночей?
Леденит настоящее ветром с дождем,
А грядущая жизнь смотрит пасмурным днем?*

Хоч якими наївними, недосвідченими в житті були Віра і Катя Костецькі, скільки не сидів терпляче біля ніг Каті Антон, проте симпатії так і не дочекався. Ще й жартувала, щоб дивився він не в її, а в інші очі, тобто Лізи Григорович.

Ліза Григорович, стосунки з якою Антон Семенович не поривав, сердилась і ревнувала, однак він мало звертав на це уваги, бо тривалою вірністю не відзначався. Брат Віталій згадував: «Єлизавета Федорівна сприймала на таку ситуацію, як жарт, крізь пальці, як на чергове Антонове захоплення, яке не матиме серйозних наслідків. Можливо її душу й рвали ревності, але ніколи вона цього не показувала».

А.Макаренко не запам'ятовував імен своїх коханок, тому називав усіх однаково – «сонечко» (чи то «божа корівка», чи світило?).

Страждав Антон за Катєю Сосновською, а вона вийшла заміж за офіцера-артилериста В.Крилова. У 1920 р. стала вдовою, вийшла удруге заміж, але, звичайно, не за Макаренка.

У 1916 році Антона Семеновича закликали до царської армії. Стривожена його призовом Єлизавета Федорівна знайшла у госпіталі Кременчука його брата Віталія і заявила йому: треба негайно рятувати Тосю, бо низький культурний рівень казарми йому органічно чужий, від розпуки він може накласти на себе руки. Коли на подвір'ї військової частини в Києві вони побачили Антона у недоладно одягнутій формі, стало ясно, що служба в армії, справді, не є його фах. Макаренко від радості кинув на землю казанки з борщем і кашею, привітав їх. Близько півроку був він на дійсній військовій службі, поки в березні 1917 року А.С.Макаренка не зняли з військового обліку. Певно, допоміг у цьому Віталій, і Антон прибув до Полтави, де жив у Лізи Григорович. Антон Семенович повернувся в Полтавський учительський інститут, закінчивши його першим по успішності студентом, і був нагороджений золотою медаллю. Тема диплома – "Криза сучасної педагогіки".

Після закінчення Полтавського учительського інституту А.С.Макаренко їде до Крю-

кова, де жила його овдовіла мати. Крюков привертав Антона Семеновича ще й тим, що тут починалася його педагогічна робота. У 1917–1919 рр. був завідувачем залізничної школи при Крюковських вагонних майстерень. У 1919 році переїхав до Полтави. Чоловік Єлизавети Федорівни Д.Григорович після революції виїхав за кордон, однак Антон Семенович так і не оформив офіційний шлюб з колишньою попадею. Зате увічнив її в своїй книзі – Григорович стала прототипом виховательки колонії Катерини Григорівни.

Незабаром Антон Семенович отримує нове призначення: він стає директором 10-ї полтавської трудової школи. Аз вересня 1920 року його призначили завідувачем Полтавської колонії для правопорушників. Єлизавета Федорівна працювала там разом з Антоном Семеновичем, була завідувачем навчальної частини. Вона була доброю до чоловіка, а він, як правило, впертий і рішучий, в її присутності ставав лагідним і спокійним. «Я так до кінця й не зміг збагнути їхніх стосунків, швидше вони нагадували стосунки двох друзів, ніж коханців. Але мене вражала одна обставина, в її присутності Антон, завжди рішучий і вимогливий, ставав поступливим і м'яким, як лагідне телятко, що «дві цицьке ссе», – згадуватиме згодом брат Віталій про цей 20-річний союз двох одиноких сердець.

*О краю мій, о ріки голубі,
Ви омиваєте Лаури очі,
Їх блиск перебираючи собі.*

*Прекрасні ви в своєму непороччі!
А там підводні скелі серед ночі
Як не любов, то що це бути може?
А як любов, то що таке вона?
Горять в мого закохання журбі.*

(Ф.Петрарка. Сонет 132.)

Ольга Ракович. Народилася Ольга в с. Лозовій четвертою дитиною в сім'ї вчителя співів церковно-приходської школи і місцевої гімназії. У 1913 привезена батьками до Полтави, де 6 років навчалася в жіночих гімназіях — спочатку в приватній гімназії В.П.Ахшарумової,

а з 1916 по 1919 у гімназії В.А.Морозовської, закінчити яку завадив вир Української революції. Потому свою освіту доповнила одним курсом 1-ї соціально-економічної школи м. Полтави (1920–1921). Трудову діяльність розпочала 1920 на посаді бібліотекаря 7-ї трудової школи м. Полтави.

1919 р. Антон Семенович знайомиться з рахівником продовольчого відділу Полтавського губнаросвіти Ольгою Петрівною Ракович, яка стала «кришталем його душі». У первісному варіанті роману «Педагогічна поема» Ольга була однією з героїнь. Про це свідчить «Перелік прототипів героїв і образів «Педагогічної поеми», в якому під № 156 записано: «(Ольга Петрівна) Наталія Суботіна: рухлива, мила, як миле дитя: «Не морочте мені голови». Дія розпочинається у Куряжі. Але 69 персонажів до твору не увійшли. Серед них і Ольга Петрівна.

У лютому 1923 р. Антон Семенович запрошує рахівника губернського відділу наросвіти Ольгу Ракович на роботу в колонію агентом для доручень та інструктором з керівництва колоністами в місті. Ольга жила у місті і вела фінансові справи колонії. І Макаренко щоденно надсилав їй різні листи, поштарем яких був колоніст Семен Калабалін.

Ерудована тендітна красуня – жартівниця. Не закохатись у неї було неможливо. І її начальник закохується, як юнак. Так розпочався епістолярний роман «Петрарки і Лаури ХХ ст.». У особистому архіві О.Ракович зберіглося 14 листів і одна записка А.Макаренка до неї. Листів було значно більше, але 22 вересня 1924 року вона повернула їх Антону Семеновичу.

«Ольга Петрівна, – пише в книзі Кармія Ширяєва «Кристалл его души...» – брала найактивнішу участь у роботі самодіяльного театру, організованого колоністами, інсценуючи разом з Антоном Семеновичем різні казки. Одного разу Антон Семенович запискою попередив Ольгу: «Через три будемо інсценувати казку. Ви – Царівна, я – Чахлик Невмирущий. Коли Іван-царевич вас викраде, Чахлик Невмирущий покінчить життя самогубством – застрелившись із нагану. Хоча

це певний модернізм, але має бути цікаво й весело». Антон Семенович щоразу використовував свої ролі, щоб зробити зізнання Ользі у своїх почуттях до неї. Пройдуть роки, і у лютому 1930 р. один із учасників цих постановок С.Калабалін у листі до Ольги Петрівни напише: «Мы, колонисты тех давних дней, страшно злились на вас (ради бога, не сердитесь на меня за это, что я вычитываю из прошлого, то что уже перевязано розовыми и траурными ленточками)... Я помню, мне иногда хотелось подойти к вам и сказать: «А вас Антон Семенович очень любит». Антон Семенович был наш, и нам хотелось, чтобы он полюбил только ту женщину, которая и нам была бы по душе». Але про свої почуття він зважувався не тільки говорити, маскуючись під героїв п'єс, а й у листах до Ольги: «Как бьется Ваше сердечко? Правда, что у Вас ежедневно бывает Голтвянский? Правда? Может быть, он и есть тот самый, который лучше всех? Интересно. А все-таки я Вас люблю» (Письмо от 20 октября 1920 года). / «Писать стихи, гореть и любить, безнадежно молиться и делать глупости предоставим другим. Правда? (Письмо без даты). / «Нет, солнышко, в том-то и дело, что неправда. Неправда, неправда!» (Письмо без даты). / «Я чувствую сейчас в себе огромные силы, но я уже хорошо знаю, что эти силы слишком глубоко во мне скрыты. Вы не можете их увидеть. Это силы мысли и философского синтеза. Если Вы их увидите, Вы отравитесь ими навсегда. Вам не нужно их показывать. А то, что Вам нужно и что Вам поэтому нравится, того у меня нет: ни беззаботного смеха, ни остроумия без претензий, ни ясной силы жизни: живи, пока живется. Ах, не хочется с Вами расставаться» (Письмо без даты). / «Сейчас я или пришел в себя, или окончательно обалдел. И не знаю, что делаю, что-то такое, что должен сделать Человек, или что-то недостойное Человека. Но все равно. Я зато хорошо понимаю только одно. Это одно: я не могу отказаться от Вас. Пожалуйста, не пугайтесь. Я самым идеальным образом уважаю Вашу свободу. Как бы Вы не поступили, Вы всегда будете прекрасны

и всегда правы. Я искренне буду преклоняться перед любым Вашим решением. Я готов быть Вашим шафером и держать венец над Вашей головкой. Я представляю себе: как трудно Вам понять, что у меня в душе. Я, без всякого сомнения, какой-то урод. Это совершенно серьезно. Почему я сейчас не только не ощущаю своего унижения, но напротив? Я выше всех, недостижимо выше. Вы можете позавидовать моей гордости. Когда я утром встретился с Вами, для самого себя неожиданно захватила меня волна радости. Радости оттого, что у нас разрыв, оттого, что Вы спокойны, оттого, что я в одиночестве могу любить и нет до этого никому никакого дела, оттого, что я могу отделить от себя мои страдания и рассматривать их, как нечто постороннее, как в микроскоп. Вы мне вручили пакет с моими письмами. Ах, да, письма... Это показалось мне пустяком. Можно было вдоволь посмеяться над всей этой историей с письмами. Не было компаньона. Конечно, и не могло быть. Я не ожидал от себя, что я могу быть таким дураком. Письма можно перевязать веревочкой, возвратить. Больше ничего веревочкой не перевяжешь. Письма мне понравились. Если у Вас есть вкус, Вам, вероятно, приятно было получать такие письма. В них много есть кое-чего. Вы никогда не щадили меня. И это выходило у Вас прекрасно. Даже Ваше последнее:

– Вы мне не нравитесь.

Странно все-таки: отчего я Вам не нравлюсь? Я Вам писал такие изящные письма! Все дело, видите ли, в чем: никто не имеет права отнять Вас у меня. Даже Вы. Абсолютно никакого права. Вы – это, прежде всего, образ в моей душе, а потом уже Вы. А любите Вас, поклоняются Вам, всегда видит Вас перед собой – моя воля. Я Вам не нравлюсь? Господи, какой дурак пытался внушить мне, что это для меня важно? Не нравлюсь? Ну так что? Какое вообще это имеет отношение к нашему разговору? Что Вы, собственно, хотите сказать? Ну, что Вы мне можете сделать? Отнять у меня Солнышко вы все равно не способны. А добровольно я его не отдам»

(Письмо от 23 сентября 1924 года). / «Я теперь боюсь лишнюю минуту побыть с Вами, боюсь того критического момента, когда Вас начинают раздражать моя морда, мои слова, моя любовь, и когда я, заметив Ваше раздражение, уже не понимаю, что делаю. Но я боюсь и другого – того, что Вы уйдете от меня. Этого я боюсь больше всего на свете. В то же время я знаю, что чем больше я буду торчать перед Вами, тем Вы скорее уйдете. Такова жизнь. «Но чем одно из них нежнее. / В борьбе неравной двух сердец, / Тем неизменной и вернее, / Любя, страдая, тяжело млея, / Оно изноет наконец». Это Тютчев, не сердитесь. Вообще не сердитесь, дорогая» (Письмо от 3 октября 1924 года.) / «Дорогая Ольга Петровна! Ваше письмо меня и страшно обрадовало, и поразило, и страшно огорчило. Читаю его несколько раз и своим глазам не верю – неужели это Вы, Солнышко, пишете. Подумайте – я Вас четыре года не видел и не получил, конечно, от Вас ни одной строчки. Вы остались в моей памяти только прелестной улыбочивой царевной, которая так радостно и непринужденно посмеялась над моим искренним и очень глубоким чувством к Вам. Все эти четыре года я с мучительной обидой вспоминал „нашу“ историю, которая, собственно говоря, не была Вашей историей. Я не могу ни о Вас говорить, ни с Вами говорить иначе, как о любимой. Не хочу ни себя, ни Вас обманывать – в моей жизни Вы были чрезвычайно значительны» (Письмо от 24 марта 1930 года).

Отримуючи ж відповіді на свої листи з такими полум'яними зізнаннями, він очікував на щось подібне, але їхній зміст завжди був сувороділовим. Історії їхніх взаємин припинилась у травні 1926 р., відразу ж після переїзду колонії ім. М.Горького з-під Полтаву до Куряжу, що біля Харкова. Ольга Ракович полишилась у Полтаві, працюючи у різних полтавських освітніх закладах (2-ге Дитяче містечко м. Полтави, Полтавський агроном-кооперативний технікум, Полтавський сільськогосподарський політехнікум, реорганізований в Полтавський сільськогосподарський інститут) отримала посаду секретаря заочного відділення і ре-

ферента навчальної частини в Полтавському державному педагогічному інституті (лютий 1932). У 1940 вийшла заміж за викладача математики інституту – В. В. Петренка. При евакуації інституту залишилася в Полтаві через вагітність, під час окупації втратила дитину, працювала бухгалтером в Будинкоуправлінні і Полтавському райфінвідділі. За тиждень після звільнення Полтави від нацистських військ (01.10.1943) знову прийнята секретарем навчальної частини до Полтавського педінституту, активно працювала на його відбудові. Після війни отримала звістку про зникнення безвісти чоловіка у 1943. З листопада 1955 і до виходу на пенсію (26.06.1972) обіймала посаду інспектора навчальної частини. Була обрана до Жовтневої районної у м. Полтаві ради депутатів трудящих (1957), нагороджена медаллю «За гідну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» (1945). В останні дні життя А.С.Макаренка намагалася встановити з ним листування, привітавши з нагородженням орденом «Трудового Червоного прапора», отримала відповідь педагога наступного дня після його смерті (02.04.1939). Брала активну участь у роботі інститутського макаренкознавчого гуртка, часто виступала зі спогадами про видатного педагога перед громадськістю міста, на сторінках газет, підтримувала зв'язок з колишніми вихованцями А.С.Макаренка, дослідниками та поціновувачами його спадщини з усього СРСР. За поданням інституту нагороджена медаллю А.С.Макаренка (1966). Померла 15 червня 1980.

За день до смерті А.Макаренко Ольга отримує останній лист від нього: ««Дорогая Ольга Петровна! Действительно, один раз в пятилетку судьба балует меня таким значительным подарком, как Ваше письмо. Только Вы – хитрая по-прежнему: в письме Вы ничего не пишете – одни комплименты и пожелания, да несколько сентенций, по форме стариковских, а по содержанию просто хитрых и немножко насмешливых. Как я живу на новом поприще? Трудно это сравнить с прошлым. Но сейчас уже не бывает у меня таких счастливых минут, помните? Ехали мы

в Полтаву на нашем замечательном фаэтоне. Почему-то Вы ночевали в колонии. Ехали мы утром. Вы сидели на главном сиденье рядом со Стефанией Потаповной, я против Вас, и мы смеялись всю дорогу. Я не помню, о чем мы говорили тогда, но я хорошо помню, что это был самый счастливый момент в моей жизни. В общем, Вы смущались и дерзили мне, но Вам страшно хотелось хохотать, а Стефания Потаповна завидовала Вашей красоте и молодости и обижалась. В моей теперешней жизни никакого счастья нет. Но я уже не хочу счастья давно и отношусь к счастью принципиально отрицательно. Я очень много работаю, много борюсь и часто лезу на рожон, у меня много врагов, а друзья... друзья готовы выпить со мной рюмку водки и посудачить. Поэтому я всегда ощущаю себя на какой-то боевой позиции и готов к драке, но это уже больше привычка, чем стремление. В руках у меня нет такого дела, которое я готов защищать до последней капли крови. Пишу. Сейчас развел повесть о любви – длинную повесть, в которой хочется сказать многое и многое вспомнить, поэтому сейчас я еще чаще вспоминаю о Вас. В моей жизни Вы – самое глубокое и самое чистое воспоминание. Отвечайте, очень прошу... очень...» (28 марта 1939 года).

І коли 2 квітня 1939 р. по радію передали, що помер автор «Педагогічної поеми», вона не повірила: він же просив її написати відповідь... Так закінчилося це кохання без кохання.

Перед «катастрофою 1927 року», так назве 40-річний Макаренко рік, коли він закохається у Галину Салько, яка й стане його офіційною дружиною, він знову закохується.

Оксана Іваненко. Народилася Оксана Дмитрівна 13 квітня 1906 року в Полтаві — провінційному на той час, але багатому на літературно-мистецькі традиції місті. Тут жив і працював засновник нової української літератури І.П.Котляревський, будиночок якого приваблював численних відвідувачів. Недалеко від Іваненків мешкав популярний в Росії письменник В.Г.Короленко — автор «Сліпого музиканта», герої якого ніби вийшли з таємничого монастиря, що на горі... Хвилювала

дівчинку й романтична історія рідного міста. Тут відбулась знаменита Полтавська битва, яку Оксана не раз собі уявляла, стоячи на Шведській могилі. Вихованням Оксанки опікувалися мати та бабуса В їхньому домі бабуса вела репетиторство з німецької та французької, мама – з інших предметів. Оксана, разом зі своїм братом Дмитром, радо сиділа на цих уроках. Чи варто дивуватися, що в чотири роки дівчинка могла читати, незабаром – писати, а першу свою казку написала у шість років. Казка була вміщена в домашньому рукописному журналі «Гриб», який дівчинка сама й редагувала». Рано вона навчилася редагувати часописи, адже батько випускав «Колокольчик» – газету для дітей. Пізніше її дитячі повісті з'являлися в рукописному журналі, який виходив у гімназії. У родині Іваненків панував культ художнього слова. Мала Оксана страшенно любила слухати і переповідати казки, була активним учасником літературних ігор, аматорських вистав. Вдома часто читали вголос твори М.Гоголя, О.Грибоедова, Т.Шевченка, Г.Х.Андерсена, обговорювали новини літературного життя, переглядали журнали. Батько Оксани працював редактором газети, мати – вчителькою. Майже все прочитане одразу перетворювалося на гру. А ігри були велелюдні, бо дітей у домі завжди було багато. Своїх двоє – Оксана і старший на два роки брат Дмитро, двоюрідні брати і сестри, які постійно жили у Іваненків, та ще діти, якими опікувалася мати – вчителька притулку для сиріт. Будинок, двір, сад – скрізь дитячий галас. І батько, який втратив надію на спокій, просив лише не заважати, коли він працює. Влітку дітей вабила річка Ворскла, таємничий монастир на горі, тінистий сад, а взимку малеча влаштовувала дитячі «університети». Брат Дмитро виступав у них «професором». Малеча читала, писала твори. А Оксана, коли піросла, палко мріяла бути вчителькою. У 12 років сама уже давала уроки. Отак і розвивався у дівчинки потяг до літератури й педагогіки. У 15 років Оксанка вступила до Полтавського інституту народної освіти. Бажання поглиблювати знання привели її у 1923 р., у 19 років,

до Харкова. Вона продовжує навчатися на факультеті соціального виховання Харківського інституту народної освіти, відвідує літературні вечори, знайомиться з Н.Забілою, П.Усенком, О.Копиленком, І.Сенченком. Наталія Забіла стала найближчою подругою всього життя. Дівчата мали спільне для мовчання: Наталія була з аристократичної родини, а дід Оксани колись купив собі особисте дворянство, яке надавалося дружині та дітям жіночої статі; так стала дівчина дворянкою. Відомо, як у ці часи ненавиділи дворян, українських письменників та ще й жінок (?! – **Ред.** – Мабуть, пані Крупську Н.К. врятувало лиш те, що вона не була українським письменником»). То були складні роки після жовтневого перевороту. Дитяча безпритульність, бездоглядність набрали розмірів народного лиха. Організовувались дитячі будинки (Від редакції: А, може, згадаємо, що саме ЧК-НКВД на чолі з Ф.Дзержинським переборолو вказане лихо, на відміну від сучасних властей). І Оксана почала працювати вихователкою у одному з них. Вдень – робота в дитячому будинку, ввечері – лекції в інституті. Можна сказати, що у ті роки розцвів літературний хист майбутньої письменниці. Це був час, коли ліворадикальні поети, письменники обговорювали тему шкідливості казок для дітей. Іваненко обстоювала необхідність народних, літературних казок, стала засновницею сучасної української літературної природознавчої казки. З преси часто на цю тему виступає Максим Горький (між іншим, офіційний засновник «соціалістичного реалізму» – **Ред.**). Під час навчання в Харківському інституті народної освіти на факультеті соціального виховання Оксана Іваненко прочитала рецензію на повість Л. Сейфулліної «Правопорушники». І вмить згадала про доброго знайомого своєї матері Антона Макаренка, який завідував на той час колонією для неповнолітніх правопорушників під Полтавою. Влітку 1924 року негайно вирішила їхати туди на практику, а після закінчення в 1926 році інституту поїхала туди на роботу, прихопивши ще кількох однокурсників. Оксана стала прообразом Оксани Варської, поетеси та педагога

з роману «Педагогічна поема» А.С.Макаренка. Колонія відіграла в житті Оксани Дмитрівни надзвичайну роль. Оксана Іваненко у колонії змогла застосувати і набуті знання з педагогіки, і досвід попередньої роботи в дитбудинку. Тут остаточно утвердилася її громадянська позиція, тут остаточно визначилася її життєва мета — працювати для дітей. Робота з безпритульними дітьми, з неповнолітніми правопорушниками вимагала не лише знання педагогічних прийомів і незгасної енергії, а й тонкої душевності, щирої любові до дітей. Саме така любов і спонукала Оксану Іваненко удосконалювати свої знання з дитячої психології, глибше пізнавати природу дитячих уподобань і захоплень, процеси становлення характеру. Вона вступає до аспірантури Науково-дослідного інституту педагогіки і пише дисертацію, сама назва якої вказувала на вірність покликання: «Дитяча літературна творчість».

Енергійну, ініціативну молоду вчительку не міг не виділити А.С.Макаренко. І знову 36-річний Антон Макаренко закохується. Цей роман також був коротким і без відповіді.

Євгенія Мухіна. У 1924 р. Антон Макаренко познайомився з 26-річною Євгенією Олександрівною Мухіною, яка займалася вихованням дефективних дітей, добре знала англійську мову. Жили вони тоді в студентському гуртожитку.

Марія Кіндратівна Бокова шукала прихильності, кохання Антона Семеновича, однак даремно.

У 1925–1926 роках А.Макаренко повністю розчарувався в Єлизаветі Федорівні: "У неї полізли назовні атавізми старої попівської родини – жадібність, скупість і дріб'язковість. Вона завела з десятків кішок, і у всіх кімнатах стояв сморд". Отже, Антон і Ліза після більше десяти років співжиття остаточно припинили свої стосунки.

Наталія Балицька. 1926 р. А. Макаренко знайомиться з сестрою всесильного керівника ОДПУ Всеволода Балицького – Наталією Балицькою.

Вс.Балицький був одним із найавторитетніших наркомів НКВС у СРСР: це його ім'ям за

життя було названо найбільший у республіці новий київський стадіон «Динамо», радгосп у Харківській області та комуна для неповнолітніх у Прилуках.

Знайомство Антона Семеновича з Наталією Балицькою, яка після 8 років навчання у гімназії вже як два роки навчалась у Харківському інституті народної освіти, припало на період переїзду колонії ім. М.Горького з-під Полтави до Куряжа біля Харкова. Наталія була головою шефського комітету трудової комуни, що існувала до «її завоювання колоністами-горьковцями». Як свідчать сучасники тих подій, Антон Семенович відразу ж закохався у досить привабливо красиву студентку педінституту. Навіть деякі джерела стверджують, що Макаренко мав намір одружитися. Але її брат, якого М.Скрипник назве «Червоною гільйотиною України» за організацію масштабних репресій 1932–1933 рр., Вс. Балицький, з'ясувавши усі факти особистої біографії педагога, його зв'язки з братом «емігрантом-білогвардійцем», перешкодить цим намірам. Саме за рекомендацією Наталії Вс. Балицький вирішив залучити А.С.Макаренка, який на той час користувався підтримкою М.Горького, досить авторитетного і шанованого письменника вищим радянсько-компартиїним керівництвом і особисто Й.Сталіним, до створення комуни імені Ф.Е.Дзержинського, якою опікувалось НКВС УСРР. Ідея дитячої установи під опікою НКВС як пам'ятник першому очільнику ВНК Ф.Дзержинському, належала В.Балицькому, і він не раз обговорював її з Макаренко. «Від Балицького я знав, що з самого початку ідею комуни було обговорено з Макаренко», – занотує у своїх спогадах тодішній перший секретар ЦК ЛКСМУ О.Мильчаков. Ось, яку характеристику він подав Вс. Балицькому: «Одна з найяскравіших особистей... людина широких обдарувань і різнобічної освіти... він упродовж свого життя захоплювався ідеєю про позитивну роль ВНК, органів внутрішніх справ і державної безпеки у справі рятувати дитячі душі, у створенні ефективної педагогічної системи». Між А.Макаренко і Вс. Балицьким («Аполоном») склались досить

близькі товариські стосунки. Вони неодноразово зустрічались як у Харкові, так і в Києві, як у справах службових, так і в неофіційній обстановці. Сучасники відмічають, що їх об'єднувала певна симпатія один до одного: не тільки чекіст високо цінував педагогічні експерименти позапартійного педагога, а і педагог-експериментатор досить шанобливо ставився до свого начальника. «Зі слів Балицького, – засвідчує О.Мильчаков, – ще 1925 р. він захоплюється особистістю Макаренка. З цього часу користується, як порадами, так і консультаціями Антона Семеновича. Між ними склались досить приязні товариські й довірливі стосунки однодумців, службові ранги яких для них не мали жодного значення. У компанії В.Балицький завжди звертається до Антона Семеновича, як до метра, підкреслюючи свою повагу до його авторитетної думки. Упродовж майже десяти років педагогічного експериментаторства саме підтримка Антона Семеновича, незважаючи на гостру критику досить впливових більшовицьких діячів Н.Крупської та М.Скрипника, з боку очільника НКВСУ відіграє неабияку роль у його долі. І цю роль, на догоду певній кон'юктурі часу, не варто применшувати чи замовчувати або навіть і перекручувати.

І хоча Антон Семенович ледь не одружився з Наталією Балицькою, і, можливо, вона й ображалася, але саме Наталя 1935 р. фактично врятувала його від арешту, умовивши перейти на роботу до НКВС у Києві.

Галина Салько. Навесні 1927 р. у житті Антона Семеновича трапилася та зустріч, яка назавжди й кардинально змінить його життя. Ця жінка перевернула його світ, вона у наступні роки стане його зіркою, що вказуватиме шлях. Вона стане його музою, другом, соратником, помічницею, критиком і прихильником його літературного таланту. Він стане автором таких божевільних рядків, адресованих їй: "Рідна, я цілую носочки Ваших черевичків... Для Вас я ладен вчинити навіть підлоту, навіть украсти... Я ніби гість у колонії, бо думаю про Вас, це моя тасмниця, вона дорожча, ніж сім років створення колонії".

Він покохав її у один з найскладніших років свого життя. Конфлікт з «педагогічним Олімпом», змушене звільнення з колонії. Так, у листі від 3 жовтня 1928 р. він зізнавався їй: «...Я думаю о том, как по неожиданному, какому-то новому закону в моей жизни случились две огромные вещи: я полюбил Вас и я потерял колонию Горького. Об этих двух вещах я думаю очень много и напряженно. Мне хочется, чтобы моя жизнь продолжала вертеться вокруг новой таинственной оси, как она вертится вот уже второй год. Ничего подобного в моей жизни никогда не было. Дело тут не в том, что я потерпел неудачу или удачу. Удачи и неудачи в моей жизни и раньше бывали, но они были логичны, были связаны стальными тяжами со всеми имеющимися законами жизни и, особенно, с моими собственными законами и привычками. Я привык стоять на твердой позиции твердого человека, знающего себе цену, и цену своему делу, и цену каждой шавке, которая на это дело лает... Мне казалось, что в моей жизни заключена самая веселая, самая умная, самая общественно ценная философия настоящего человека. Сколько годов создавалась эта моя история? Я уже успел приблизиться к старости, я был глубоко убежден, что нашел самую совершенную форму внутренней свободы и внутренней силы, силы при этом совершенно неуязвимой во всем великолепии своего спокойствия. А вот пришел 27 год, и все в какие-нибудь две недели полетело прахом...» (Ты научила меня плакать...».

І ось життя дарує щось більше і важливіше, значиміше. Йому було 39, їй – 34. Антон Семенович покохав цю жінку глибоко і пристрасно. Так можна кохати тільки раз.

Галина Стахіївна Рогаль-Левицька народилася 1892 р. у Кам'янець-Подільському, там закінчила гімназію (у ній навчалась з майбутнім відомим більшовиком В.П.Затонським). Походила зі збіднілої польської шляхти. У 19-річному віці вийшла заміж за Михайла Васильовича Салька, 1914 р. народила сина Левка. Після закінчення гімназії навчалася на курсах з дошкільного виховання Київ-

ського комерційного вишу. У грудні 1917 р. стала членом РКП(б), працювала в органах армійського постачання, завідувачем бібліотек, у політвідділі штабу 12-ї армії у місті Новозибків. Жінка сильної волі та енергії. У 1920-х роках розлучилася з М.Сальком, далі її діяльність пов'язана з педагогікою. Кілька років жила з Іваном Опанасовичем Соколянським (1889–1960) – спеціалістом з дефектології, педагогіки сліпоглухонімих (сам був повністю глухий на ліве вухо). Коли пізніше Галина Стахіївна стала цивільною дружиною Макаренка, ревності довго гризли Антона Семеновича, хоча ніяких інтимних стосунків у неї з Соколянським після 1927 р. не було. Своїм друзям вона розповідала, що Макаренко «ревновал меня... самым животным образом, хотя он меня любил больше всех и никого так высоко не ценил, как меня». У щоденнику Соколянського – аналогічна фраза про тваринну ревність Антона Семеновича. Івана Опанасовича буде заарештовано в 1933 та 1937 роках, але вижив, і в 1950-х роках Галина Стахіївна намагалася залучити його до пропаганди педагогічних досягнень А.С.Макаренка.

У 1920-х роках Галина Салько працювала у губернському відділі народної освіти Харківщини, завідувала дитячим будинком ім. Т.Шевченка у Гіївці на 30 сиріт. Була чарівною, красивою, тому, коли навесні 1927 р. Антон Семенович розмовляв з нею як головою Харківської обласної комісії у справах неповнолітніх правопорушників, у нього не зникала думка, яким чином він так довго жив без її сліпучої краси. Згідно із запропонованим ним проектом було створено Управління дитячими колоніями Харківщини, яке формально очолила Салько, а її заступником став А. Макаренко.

Якщо раніше для Макаренка «ясним сонечком» були Ліза Григорович та Ольга Ракович, то тепер їх замінила Галя – «ясний місяць». Історія їхнього листування – це справжня «поема любові і ревності». Він ледь не щодня писав їй довгелезні листи, у мороз, хуртовину чи сльоту за кілька кілометрів носив їх, щоб відправити якнайшвидше «До запитання».

Навіть неясно, як він знаходив час для керівництва колонією у ці щасливі і тривожні для нього роки. Кохання так його захопило, що 1 березня 1928 р. він у листі до неї назвав педагогіку «шарлатанством».

У липні 1927 р. Галина Стахіївна подарувала Антону Семеновичу свою світлину (1914 р.). Він оформив її у рамку, а на звороті зробив такий підпис: «Бывает так с человеком: живет, живет на свете человек и так привыкает к земной жизни, что впереди уже ничего не видит, кроме Земли. И вдруг он находит... месяц. Вот такой, как «на обороте сего». Месяц, со спокойным удивлением вззирающий и на Человека и на Землю. Ясному месяцу посылает человек новый привет, совсем не такой, какие бывают на Земле. А. Макаренко. 5/7 1927» (Ця світлина завжди стояла на його письмовому столі). Не пройшло і п'яти днів як закоханий Антон Семенович пише лист – гімн Коханню: «Сейчас 11 часов. Я прогнал последнего охотника использовать мои педагогические таланты, и одинокий вступаю в храм моей тайны. В храме жертвенник, на котором я хочу расплатать весь мир. Да, именно весь мир. Если Вы читали ученые книги, Вы должны знать, что мир очень удобно вмещается в каждом отдельном сознании. Будьте добры, не думайте, что такой мир — очень мало. Мой мир в несколько мириад раз больше вселенной Фламариона и, кроме того, в нем отсутствуют многие ненужные вещи фламарионовского мира, как то: африканский материк, звезда Сириус или альфа Большого пса, всякие горы и горообразования, камни и грунты. Ледовитый океан и многое другое. И зато в моем мире есть множество таких предметов, которые ни один астроном не поймает и не изменит при помощи самых лучших своих трубок и стеклышек... Я еще знаю, что мне не дано изобретать закон моей любви, что я во власти ее стихии и что я должен покориться. И я знаю, что сумею благоговейно нести крест своего чувства, что я сумею торжественно истлеть и исчезнуть со всеми своими талантами и принципами, что я сумею бережно

похоронити в вічності свою людину і свою любов. Може бути, для цього потрібно говорити і говорити, а може бути, забути в кут і мовчати, а може бути, розгніваючись, розшибитися о каменну стіну Соцвоя, а може бути, просто жити. «Все благо». Але що я неодмінно зобов'язаний робити – це дякувати Вас за те, що Ви живете на світі, і за те, що Ви не пройшли мимо випадковості — мене. За те, що Ви прикрасили мою життя сумнієм і величчям, покірністю і зльотом. За те, що дозволили мені взійти на гору і подивитися на світ. Світ виявився прекрасним». Наступного дня (11 липня) він продовжує свою щиросердну й палаючо-полум'яну сповідь: «Опять вечер, и опять я остаюсь в одиночестве перед жизнью и любовью, двумя страшными вещами, которых обыкновенно боятся люди. Это прекрасно, что есть на свете чего бояться, но когда человек не просто боится, а раньше еще должен найти и определить свой страх, тогда хуже. В моей каторжной жизни любовь, как городничий, вошла в переполненный храм, и в храме стало жарко и тесно. Я не знаю, кого жалеть, публику или городничего, и я не знаю, чего бояться. Оканчивается дело тем, что я просто боюсь Вас, для моей мужицкой души это легче и доступнее... Я очень гордый человек, и я боюсь быть клоуном в Ваших глазах. Я боюсь развлекать Вас, потому что для этого есть много довольно дешевых игрушек... Я хочу в любви сохранить все величие и чистоту мысли, все непередаваемое изящество точной машины ума, всю пышную силу волевого движения, всю красоту человеческой личности...». через два дні він знову робить зізнання, яким прагне розкрити свій внутрішній світ перед Коханою: «Каждое слово, сказанное сейчас или написанное, кажется мне кощунством, но молчать и смотреть в черную глубину одиночества невыносимо. Каждое мгновение сегодня — одиночество. Я, как ребенок, чувствую себя обиженным, потому что Вас нет рядом, потому что не слышу Вас и не вижу Ваших глаз. Великая милость судьбы так неожиданна, так

непривычна для моей мысли, что сейчас я не умею еще ощущать свое счастье. Я ощущаю только его неожиданность. Я стою перед созданным мною в семилетнем напряжении моим миром, как перед ненужной игрушкой. Здесь столько своего, что нет сил отбросить ее, но она вдруг сломана, и для меня не нужно уже ее поправить. Сегодня я не узнаю себя в колонии. У меня нет простоты и искренности рабочего движения — я хожу посреди ребят со своей тайной, и я понимаю, что она дороже для меня, чем они, чем все то, что я строил в течение семи лет. Я как гость в колонии. Я всегда был реалистом. И сейчас я трезво сознаю, что мой колониальный период нужно закончить, потому что я выкован кем-то наново. Мне нужно перестроить свою жизнь так, чтобы я не чувствовал себя изменником самому себе...».

У цих листах-сповідях закоханих, як 20-річний юнак, зрілий 40-річний чоловік Антон Семенович не тільки говорить про свої почуття, але й дякує долі за таке неочікуване щастя: кохати і бути коханим. Саме це кохання переконує Антона Семеновича, а він почне переконувати усіх інших, що особистість необхідно виховувати лише щасливою, що щастя (відповідальність за своє й чуже щастя) є у руках кожної людини.

Саме Галина Стахіївна ввела Антона Семеновича до кола своїх знайомих – провідних партійних і радянських державних діячів. У першій половині 1930-х рр. у тодішній столиці УСРР м. Харкові по Технологічному провулку (тепер вул. М. Фрунзе), буд. № 12. розташовувався особняк з восьми кімнат, в яких проживала «житлова комуна». У кімнатах мешкали різні люди, склад яких постійно мінявся. Тут мешкали П.Постишев, М. Скрипник, Г.Петровський та інші високопосадовців. Серед них була й учителька – комунарка Г.С.Салько. Три з цих кімнат займала родина давнього приятеля і земляка – наркома Робітниче-селянської інспекції В Затонського (5 осіб). Майбутня дружина А.С.Макаренка й познайомила наркома з педагогом-екс-

периментатором. Це знайомство матиме неабияке значення у подальшій долі Антона Семеновича. Дослідник біографії В.П.Затонського В.А.Морозов стверджує, що "Макаренка-педагога, вихователя безпритульних дітей Володимир Петрович високо цинив і поважав давно. І тому дуже зрадів, коли Галина Стахіївна ввела його в дім Затонських як свого чоловіка... Макаренко став частим гостем...". "Затонські були чи не першими читачами його "Педагогічної поеми", що народжувалась саме в ті роки. Макаренко приходив, розкладав на столі ще навіть непередруковані сторінки майбутнього роману і починав читати. А потім чекав, що скаже Володимир Петрович, радився з ним щодо "складних місць" і окремих образів, з однаковою вдячністю сприймав і похвалу, і критику. І Володимир Петрович радився з Макаренком. Думки і погляди цього видатного педагога цікавили його і як наркома освіти, і як батька, що виховував власних дітей. І нерідко траплялося, що принципи Макаренка щодо поводження з дітьми перемагали власні переконання Володимира Петровича". За однією з легенд, яке не підтверджується документально, а тому й ставиться сучасними макаренкознавцями під сумнів, що одного пізнього вечора Антону Семеновичу, дізнавшись про можливий арешт, зателефонував нарком освіти України Володимир Затонський і пошепки попередив: "Тікай – і то швидко!". "Ворог народу" зібрався за лічені хвилини й встиг на останній московський потяг". Сталося це на початку лютого 1937 р.

Коли їхні стосунки з Галею, десь з весни чи осені 1928 р., вже визначились остаточно, він періодично наполягав на офіційному оформленні їхнього шлюбу. Так, 31 жовтня 1928 р. писав Галі: "Я серьезно хочу просить Вас зарегистрировать наш брак, но и тогда мне будет очень трудно привыкнуть к тому, что всякая свинья будет считать своим правом о нашем браке разговаривать. Повторяю, то у меня маленький идиотизм, но я привык к нему и мне он нравится, и я хочу, чтобы он сделался и Вашим. Я не хочу обыкновенной

семьи, я хочу, чтобы мы с Вами были только нашей тайной, я хочу купаться в той нашей симфонии, но без зрителей и друзей".

Сорокарічний Антон Макаренко не впізнавав себе: вперше в житті поцілував листа від жінки; 24 жовтня 1928 р. зізнався: «я б любив дитину від тебе, моє Сонечко».

Галина Стахіївна часто хворіла. У неї були сухоти горла (три роки була на інвалідності), тому Управлінням дитячими колоніями Харківщини фактично керував Антон Семенович. Упродовж 1928–1933 років вона часто лікувалась у санаторіях Криму. Він захоплювався її мужністю у боротьбі з хворобою. У своїх листах до неї він захоплено писав: «Ведь Вы свалились в смертельной болезни, от которой всякий бы другой взвыл, как сумасшедший. Вы сказали недавно в письме, что Вы иззящно болели. Это совершенно неточное выражение. Вы не болели, а Вы рассматривали свою болезнь, как что-то совершенно постороннее, Вы, как в сказке, сказали: "Нам нужно живой и мертвой воды". И как в сказке, никто из нас не задумался о диагнозе и прогнозе. Нужно достать живой воды, вот и вся задача. Задача тем более простая, что ни в каких аптеках живая вода не продается. Мы так верили в силу нашей любви и нашего духа, что мы даже не заметили этой нашей уверенности. Нет, это замечательно было, Солнышко. Это было совершенно неповторимо "в мировом Масштабе". И так же, как Вы не заметили боль своей болезни, так же и я не заметил агонии колонии Горького, колонии, которая для меня была всем. Когда-нибудь мы с Вами не поверим, что можно было в течение полугода сдавать свою колонию, а в то же время напряженно готовится к приезду Горького, целоваться с ним на вокзале, реветь с ним в самом парадном эффекте, а на другой день сдать СВОЮ колонию и в тот же день быть ошельмованным всенародно газетчиком... и не заметит этого. Не заметит потому, что и здесь мы шли, взявшись за руки, и не видели ничего, кроме нашей любви. И что же сейчас осталось от меня прежнего? Ничего. Я был вчера в колонии и с ужасом увидел:

«... як я мог здесь высидеть восемь лет, как я мог бесконечно безнадежно копаться в этой куче, пробегающей куче всякого народа... Но это я так думал в колонии Горького. А вот здесь, сейчас, во дворце коммуны, тоже для меня новой и неизвестно откуда взявшейся, я ни о чем не думаю. Я только ощущаю все то огромное новое, что меня ожидает... Я сейчас в любую минуту готов открыто сказать всем, что я Ваш муж...».

3 вересня 1928 року Антон Семенович Макаренко полишив посаду завідувача колонії ім. М. Горького, де пропрацював рівно 8 років, і очолив трудову комуну ім. Ф.Е.Дзержинського. Очоливши комуну ім. Ф.Е.Дзержинського, Макаренко продовжував працювати так само напружено, як і раніше, використовувати досвід, отриманий ним в період роботи в колонії. Тільки тепер у нього було набагато значиміше – це його кохання. Щонеділі їздив до Харкова з колонії ім. Ф. Дзержинського, повертався сяючим від гарячих ночей з Галею, а потім все допитувався у довжелезних листах, чому вона покохала його, такого негарного. Хоча стихія кохання, радісні сльози від близькості з Галею-Лисичкою, Сонечком, Місяцем дозволяли Макаренкові відчувати себе «поющей птицей», однак невпевненість, побоювання щодо справжнього почуття до нього Галі не залишали його майже до середини 1930-х років. По-справжньому поклоняючись їй, він щиро вважав себе не вартим її глибокого почуття. Причина добре відома: для цього він мав бути молодшим, значно привабливішим, високим і струнким. У своїх листах він надокучав їй вимогами не лукавити, а сказати правдиво, чи любить вона його. Запевняв, що нічого жадливого не побачив би у її визнанні звички до нього, а не кохання. А от якби дізнався, що Галя листується з ним, примушуючи себе, це б його убило. Невідомо, як поставилася Галина Стахіївна до його душевного самоприпониження: "Ведь Вы прекрасно знаете, что я всегда уверен, что меня любит нельзя, ... но моя мужская непривлекательность для меня не так дорога, как моя человеческая

гордость..., что мне нужно больше всего, чтобы сохранить твою любовь?" Не втомлювався ревнувати, бо ніжно любив: шукав у її житті якихось таємниць, прихованих від нього. Якось побачив у неї лист від лікаря, а потім вона його сховала чи знищила, і цей факт породив у Макаренка якісь підозри. Кілька днів не одержував від Галі відповідей – нервував і малював собі неприємні картини її стосунків з кимось іншим.

1934 р. Київ став столичним містом. У когорті інших державних службовців переїзд із Харкова — першої столиці, до нової Антона Семеновича Макаренка, його цивільної дружини, Галини Стахіївни Салько, прийомного сина Льва, дочки рідного брата, племінниці Олімпіади, минув непоміченим. За чотири місяці до призначення й переїзду до Києва Антон Семенович, який усе життя несерйозно ставився до свого здоров'я, переніс тяжкий інфаркт, після якого одужував три місяці. А.Макаренко залишив у Харкові роботу в комуні ім. Дзержинського, помінявши її на запропоновану досить високу посаду помічника начальника відділу трудових колоній у Народному комісаріаті внутрішніх справ

УРСР (НКВС). Своєю посадою А.Макаренко завдячував виходу в квітні 1935 року, з ініціативи одного з найбільш близьких соратників Й.Сталіна К.Ворошилова, постанови ЦВК і РНК СРСР «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх». Відтоді беруть свій початок підрозділи органів внутрішніх справ у справах неповнолітніх, запроваджується страта за скоєні злочини, починаючи з... 12-річного віку. У НКВС України негайно було створено величезний відділ, що оселився в приміщенні на вулиці Рейтарській, 37. Макаренкові, котрий став відомим завдяки виходу в Москві двох частин автобіографічного роману «Педагогічна поема», — про «перекування» неповнолітніх розбійників, злодіїв і шахраїв, високо оціненого «буревісником соцреалізму» Максимом Горьким, доручили займатися виховною роботою в десятку трудколоній, переданих Наркомату внутрішніх справ із ведення «освітян», які не впоралися з малолітньою шантрапою, а також у 30 приймальнях і трудкомунах НКВС.

4 вересня 1935 р. А.С.Макаренко і Галина Салько офіційно оформили свої стосунки. Антон Семенович, який не прагнув публічності, попросив працівника рагсу розписати їх вдома, на квартирі. Коли формальність було виконано, потім тут-таки й відсвяткували: «Абрау-Дюрсо» по 30 карбованців за пляшку із сусіднього гастроному на розі вулиць Леніна й Лисенка, рожева шинка з Бессарабки по 5 карбованців за кілограм, горіховий домашній струдель, спечений домпрацівницею. Галина Салько стала Галиною Макаренко.

Проте нова керівна посада не принесла очікуваної радості від новизни роботи. Усвідомлення того, що письменницька праця полишена, а стоси постанов, наказів, розпоряджень, листів та інших реляцій не дають можливості не те що відвідати родину на дачі в Дубечні, а навіть сходити в театр, який він так любив, не поліпшували настрою й не додавали душевної рівноваги. Його нормою стали 20 склянок густого, мов дьоготь, чаю й 120 цигарок на день. Він дедалі частіше відчував у своїй чекістській голові ненависний шум прибою й лякався ночі. Він повільно божеволів від чиновницького оточення, від усіх цих Оратовських, Брейслерів, Крауклісів, Пінкусів... «Я зробився бюрократом, — писав він своєму другу через якийсь час після отримання волошкових чекістських петлиць. — І з кожною годиною сповнююся дедалі більшою ненавистю до цієї спеціальності». Накочувалася хвиля репресій: заарештовано начальника відділу трудколоній «троцькіста» Ахматова, відбулися спішні кадрові заміни серед заступників наркома. «На гачку» опинився й наш герой. На нього написали донос, і вже було зазначено: «...Макаренка усунемо. Я анітрохи йому не вірю. Це ворог». Лише високе заступництво Вс. Балицького знову врятувало його від жорен Великого терору. Але Макаренко зламався... Він написав рапорт про звільнення; мотив був такий: «31 рік я завжди працював безпосередньо з дітьми, я не маю жодного досвіду роботи в адміністративному апараті, користь, яку приношу

тут, абсолютно нікчемна. Після видання моєї книжки «Педагогічна поема» на мене лягло багато літературних зобов'язань, які я не в змозі виконати, перебуваючи на службі... Тому прошу вас клопотатися перед Наркомом про **якнайшвидше звільнення мене з посади помнач ОТК**». На початку 1937 року він поїхав до Москви.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антон Макаренко // Видатні постаті в історії України ХХ ст. – К., 2011. – С. 234–236.
2. Антон Семенович Макаренко // 22 видатних українських педагоги. – К., 2004. – С. 504–529.
4. Біленька О. Майстерня педагогічного досвіду Антона Макаренка / О. Біленька // Зоря Полтавщини. – 2015. – 1 верес. – С. 5.
6. Буйда О. Український педагог-новатор, письменник Антон Макаренко: (до 125- річчя від дня народження А. С. Макаренка) / О. Буйда // Шкільна бібліотека. – 2013. – № 3–4. – С. 24–25.
7. Васевич А. Геній української і світової педагогіки: до 125-річчя А. С. Макаренка / А. Васевич // Зоря Полтавщини. – 2013. – 12 берез. – С. 2.
9. Волошина В. Світ визнав Макаренка педагогом-класиком, а у нас його прозвали "отаманом ватаги". Починаючи з 1950-х років день народження Макаренка світова педагогічна громадськість відзначає щорічно / В. Волошина // Вечірня Полтава. – 2008. – 13 берез. – 2-3 (вкл.).
10. Гармаш В. Зодчий людських душ: (до 120-річчя від дня народження А. С. Макаренка (1888-1939) / В. Гармаш // Край. – 2008. – № 47 (берез.). – С. 18–19.
12. Говорун Ю. До питання про педагогічну діяльність А. С. Макаренка у 1920-х рр. на Полтавщині / Ю. Говорун // Край. – 2013. – № 108 (квіт.). – С. 10–11.
14. Гончар О. Гордість вітчизняної педагогіки Антон Макаренко / О. Гончар // Історія України. – 2009. – №11 (берез.). – С. 5–8.
15. Єфанов М. Справжній вчитель. У 2013 році виповнилося 125 років з дня народження видатного Вчителя, науковця, письменника – Антона Семеновича Макаренка / М. Єфанов // Край. – 2014. – № 118 (лют.). – С. 12–14.
17. Коваленко О. Макаренко: свій серед чужих, чужий серед своїх? / О. Коваленко // Освіта України. – 2012. – 18 черв. – С. 16.
18. Кухар Л. Інженер людських душ / Л. А. Кухар // Календар знаменних і пам'ятних дат. – К., 2008. – №1. – С. 80–89.
20. Макаренко Антон Семенович: [з 1901 р. жив у Крюкові на Полтавщині] // Альманах пошани й визнання Полтавщини. – Полтава, 2003. – С. 122–123.
22. Матяшова З. Слабке серце врятувало велике серце: 72 роки тому несподівано обірвалося життя педагога Антона Макаренка / З. Матяшова // Полтавський вісник. – 2011. – 1 квіт. – С. 18.
23. Матяшова З. У Трибах і Ковалівці гартувався педагогічний хист Антона Макаренка: 90 років тому було створено колонію ім. Максима Горького / З. Матяшова // Полтавський вісник. – 2010. – 22 жовт. – С. 14.
25. Петровський В. В. Солодкі захоплення педагога-чекіста (А. Макаренко) / В. В. Петровський // Історія України: заборонені кохання: Особистості. Доли. Почуття / В. В. Петровський. – Харків, 2010. – С. 221–232.
26. Семененко В. И. Не надо слов... (А.С. Макаренко) / В. И. Семененко // Неизвестная любовь известных украинцев / В. И. Семененко – Харьков, 2010. – С. 78–84.
28. Салімонович Л. Метод люблячого "тирана" / Л. Салімонович // Україна молода. – 2013. – 13 берез. – С. 9.
30. Труш Н. Антон Макаренко відбив дружину у священика, але покинув її, бо та завела десять котів / Н. Труш // Коло. – 2015. – 1–7 жовт. – С. 12.
31. Убийвовк Л. Вихованці А. С. Макаренка в роки Другої Світової війни / Л. Убийвовк // Край. – 2005. – № 17 (верес.). – С. 15–18.
33. Чернов А. "У мене в кишені був револьвер" (Антон Семенович Макаренко) / А. Чернов // Край. – 2013. – № 111 (лип.). – С. 20–22.
34. Ярмаченко М. Макаренко Антон Семенович (13.03.1888, м. Білопілья Сумської обл. – 01.04.1939, м. Москва) – педагог-новатор, письменник / М. Ярмаченко // Енциклопедія освіти. – К., 2008. – С. 471–472.

(Далі буде.)